
УДК 726:26 – 523.4

СИНИГОГА В М. ОСТРОГ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТКИ

Л. І. Шеменюк

студентка 6-го курсу, група АБС-61с, навчально-науковий інститут будівництва та архітектури

Науковий керівник – ст. викл. П. О. Бенедюк

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

У статті розглянуті проблеми збереження будівлі синагоги в м. Острогок як пам'ятки архітектури місцевого значення, проаналізовано дослідження, що підтверджують архітектурну та історичну цінність будівлі. Висунуто пропозицію відбудови головного фасаду, функціональної реабілітації та складено програму ремонтно-реставраційних робіт.

Ключові слова: синагога, пам'ятка, реставрація.

В статье рассмотрены проблемы сохранения здания синагоги в г. Острог как памятника архитектуры местного значения, проанализированы исследования, подтверждающие архитектурную и историческую ценность здания. Выдвинуто предложение восстановления главного фасада, функциональной реабилитации и составлена программа ремонтно-реставрационных работ.

Ключевые слова: синагога, памятник, реставрация.

The article deals with the preservation problems of synagogue building in Ostrog as the architectural monument of local importance. The author analyzed researches, confirming the architectural and historical value of the building, put forward proposals of main facade reconstruction, functional rehabilitation and composed the program of repair and restoration works.

Keywords: synagogue, monument, restoration.

Острог - унікальне місто. В минулому місто пережило яскраве соціально-економічне та культурне піднесення, а згодом зазнало соціального та господарського регресу, значних руйнувань інфраструктури, втрату ознак ідентичності архітектури. Втрачені архітектурні об'єкти зникли, поступившись своїм місцем невиразній забудові ХХ століття.

Архітектурна спадщина Острога, надзвичайно різноманітна і багата, формувалася протягом віків. Створена вона не тільки українцями, а й багатьма іншими національностями, зокрема, євреями. Період від 1580 до 1648 року європейські історики називають «золотим віком» польських євреїв. Водночас це був період будівництва синагог. Синагога остаточно стає центром культурного і суспільно-політичного життя євреїв.

Зовні синагога кубічного об'єму, до якого з одного, двох чи навіть трьох боків прилягають приміщення з жіночими молитовнями у вигляді галерей. З молитовним залом вони з'єднувалися маленькими прорубаними віконцями, які призначалися не для зорового сприйняття, а лише для слухання молитви. Прикладами таких споруд є синагоги: у Львові (передміська), Ряшеві (стара), Перемишлі, Підгайцях, Гусятині, Жовкві, Острозі, Луцьку, Мацейові, Бродах, Сокалі.

Синагоги тих часів виконували одночасно функцію захисних споруд під час збройних нападів на місто, ставши надійним сховком для всієї громади. Вони не могли стояти поруч з християнськими храмами і мусили бути нижчими від них. Через регламентацію висоти в давні часи синагоги споруджували невисокі, це змушувало будівничих заглиблювати саму споруду в землю.

Єврейська громада Острога вважається однією з найдавніших на теренах України і бере свій початок приблизно від середини XV ст. Загалом єврейська громада Острога славилася своїми вченими. При синагозі була школа равинів, тут викладав відомий єврейський вчений і коментатор Талмуду Едельс Самуїл (Маршуе), який похований на єврейському кладовищі, тому Острог щорічно відвідує велика кількість паломників не тільки зі всієї України, а й з інших країн, зокрема Ізраїлю. Коли виникла перша острозька синагога, докладних відомостей немає. А.Перлштейн та С. Кардашевич — автори монографій про Острог — датують її 1400 роком [11].

Історики Острога, торкаючись єврейської проблематики другої половини XVI- першої половини XVII століття, згадують лише про одну синагогу Маршуе на вул. Старожидівській. Але вона, вочевидь, не була першою, ні тим більше єдиною. Згідно повідомлення С. Кардашевича дозвіл на спорудження в Острозі великої мурованої синагоги надала тутешнім євреям власниця цієї частини міста Ганна-Алоїза Ходкевич з тими умовами, що будівля не буде вищою за місцеві католицькі та православні церкви, що тут не будуть відправлятися похоронні ритуали в денний час, що не буде дозволятися винокуріння по неділям тощо.

За іншими відомостями ще до початку 1620-х років акт поділу маєтностей К.-В. Острозького між його синами Янушем та Олександром від 1603 р. згадує про дві синагоги - «жидівські школи»: одну на частині Олександра на вулиці Новожидівській, та другу на частині Януша – на вулиці Старожидівській. Обидві «школи» було дозволено відвідувати євреям з обох частин міста [12].

Ймовірно, що давніша синагога на частині Олександра або була перебудована в синагогу Маршуе, або остання повстала на місці попередньої. Що ж стосується синагоги на частині Януша, якщо співставити всі відомості, можна гадати, що вона знаходилася приблизно на сучасному пр. Незалежності неподалік території будівництва нового корпусу НаУОА.

За композицією та авторською манерою Велика острозька синагога є близькою до львівської Передміської. Можливо, що її будівничим був львівський цеховий майстер Джакомо Мадлена, який в 1620-х рр. працював у Львові та в околицях Острога.

Проект острозької синагоги являється типовим для початку XVII століття, але є ряд особливостей, які відрізняють її від інших та роблять особливою. Острозька синагога являє собою прямокутну в плані споруду з 12 великими вікнами – по три з кожної сторони. Чоловічий зал перекритий хрестовими склепіннями, розділеними підпружними арками на дев'ять рівних частин. Кожне хрестове склепіння утворене пересіченням двох коробових склепінь, в даному випадку склепіння не однакові. Осі поперечних розпалубок прямі, в той час як осі поздовжніх розпалубок дугоподібні. Така конструкція вказує на високий професіоналізм архітектора.

Серед внутрішнього оздоблення синагоги, такого як: капітелі колон, ватрану, нервюри склепінь, біми, важливе місце займає унікальний Арон Кодеш (Ковчег Завіту), архівні фото якого дозволили створити його точну реконструкцію.

В більшості випадків центральне вікно на східній стіні було менше інших вікон будівлі і розташовувалося трохи вище Арон Кодешу. Острозька синагога являється однією з небагатьох відомих споруд, в якій центральне вікно не відрізняється ні формою, ні розміром. Таким чином декор Арон Кодешу пронизаний ажурним світлом, котре падає з вікна.

До квадратного у плані чоловічого залу від заходу прилягала рівновисока жіноча галерея, прибудована до основного об'єму ще на початку XVII ст. З молитовним залом вона

з'єднувалася маленькими прорубаними віконцями, які призначалися не для зорового сприйняття, а лише для слухання молитви.

В минулому синагога зазнавала неодноразових перебудов, добудов, втрат.

В 1941 гітлерівські окупанти зруйнували приміщення синагоги та пограбували її майно. В радянський час синагога зазнала особливо серйозних втрат та перебудов, була доведена до стану напівруїни, коли у 1950-і роки була розібрана частина зовнішніх прибудов. Декілька десятиліть використовувалася як складське приміщення, задля чого всередині було влаштовано два поверхи каркасної конструкції, рештки якої залишилися у вигляді бетонних стовпів та балочних гніздових отворів у стінах.

У 1988 році Львівський філіал інституту "Укрзахідпроектреставрація" на замовлення Державного історико-культурного заповідника Острога здійснив наукові дослідження споруди острозької синагоги і підготував проект її реставрації станом на поч. XX століття (керівник групи В. Александрович, автор І. Губик).

У 1994 році під керівництвом С.Кравцова були виконані детальні обміри та фотофіксація будівлі та запропоновано комп'ютерну реконструкцію синагоги, її внутрішнього простору, в тому числі архітектурних деталей (рис. 2).

Рис. 1. Фото кін. XIX – поч. XX ст.

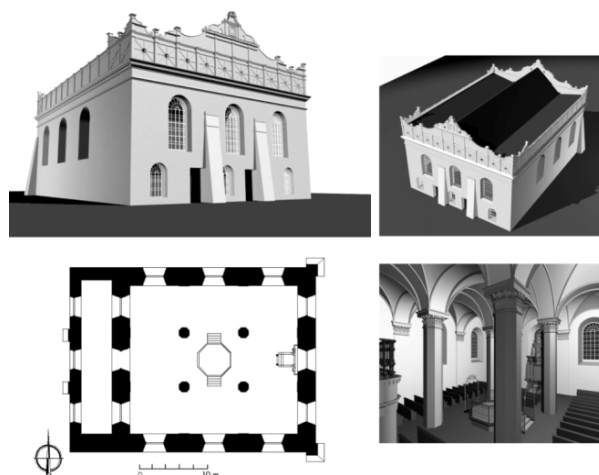

Рис. 2. Графічна реконструкція першого етапу будівництва синагоги в Острозі. 1620-1630рр., С.Кравцов (2002 р.) [13].

Після 1997 року будівля колишньої синагоги була передана у власність Державному історико-культурному заповіднику Острога. Вторинні добудови до будівлі були розібрані, внутрішні перекриття усунені.

На сьогодні планувально-просторова структура будівлі збережена частково.

У 2008 році кафедрою архітектури НУВГП під керівництвом П. Ричкова виконала інвентаризація та фотофіксація будівлі синагоги як пам'ятки архітектури місцевого значення (охоронний номер 157-Рв, тип А-місц.). На момент паспортизації будівля перебувала в руйнівному стані. Фактично це лише мурований кістяк, що складається зі стін, чотирьох колон та голих склепінь. Покрівля, заповнення віконних та дверних отворів, декоративне опорядження ззовні та всередині повністю втрачені [9].

Дослідники Манько М. та Шпізель Р. вважають доцільним та оптимальним пристосування об'єкту під музей єврейства Острога з розміщенням в ньому експозиції пам'яток культури та історії єврейства цього регіону.

Всі ці дослідження ще раз підтверджують архітектурну та історичну цінність цієї пам'ятки архітектури епохи ренесансу і бароко на території Західної України.

В дипломному проекті на тему «Реконструкція синагоги в м. Острог Рівненської області», мною запропоновано відбудувати головний західний фасад (рис. 5), враховуючи його первинний вигляд, базуючись на графічній реконструкції С. Кравцова. Враховуючи сучасний руйнівний стан (рис. 4), зроблена пропозиція пристосування об'єкту під центр єврейської культури в м. Острог. Сама будівля синагоги зберігає свою дев'ятипольову планувальну схему з чотирма опорами, що розділяє перекриття на дев'ять практично рівних частин, відновлюється шедовий дах з чотирьох сторін будівлі закритий аттиками, ренесансний аттик кінця XVIII ст. на головному відбудованому фасаді.

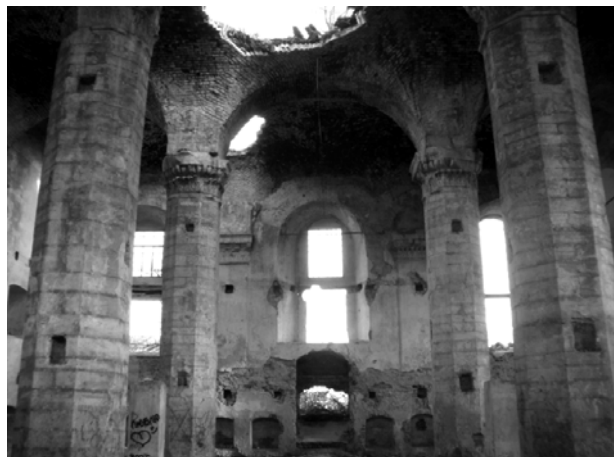

Рис. 4. Фото синагоги, авт. – 2014 р.

Рис. 3. Фото синагоги, П.Ричков – 2008р. [9]

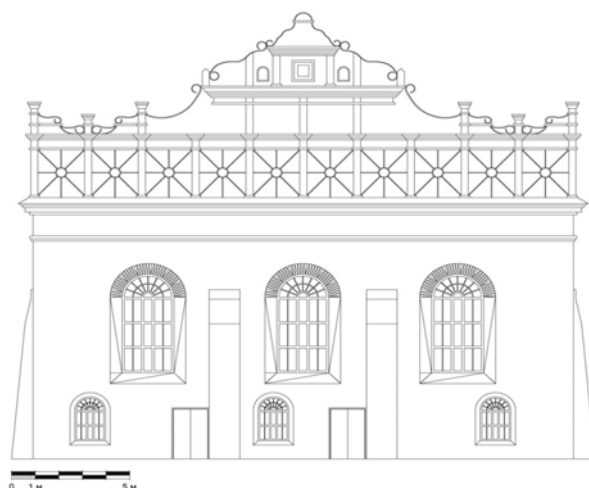

Рис. 5. Головний західний фасад. Опрацювання автора

Також передбачено ряд конструктивних заходів, що дозволять вивести будівлю синагоги з аварійного стану. Крім відбудови фасаду та повернення будівлі первинної функції проект включає програму ремонтно-реставраційних робіт:

- забезпечення будівлі від опадових вод влаштуванням нової конструкції даху з врахуванням особливостей його первинної конструкції; обстеження стану склепінь та визначення їх несучої здатності та міцності; підсилення та осушення від вологи склепінь з заміною цегляних елементів кладки;

- розкриття фундаментів прибудов археологічними методами, забезпечення горизонтальної гідроізоляції будівлі як ззовні, так і всередині;

- розчищення стін від існуючих вапняних та цементно-піщаних тиньків з подальшим осушенням стін, враховуючи значну втрату тинькування (близько 70%) як ззовні, так і всередині об'єкту, малої кількості збережених первинних тиньків та їх численними нашаруваннями [3];

- подальше відбудування головного фасаду з ренесансним аттиком кінця XVIII ст.;
- виконання комплексного благоустрою всієї території.

Не дивлячись на напівзруйнований стан, уцілілі рештки синагоги засвідчують характерний для західноукраїнських земель тип синагогального будівництва XVI-XVII ст. та відносяться до так званої дев'ятипольової схеми з чотирма центричними опорами. Очевидно, що будівля синагоги несе в собі певні якості, завдяки яким вона набуває культурної цінності як пам'ятка. Об'єкт занесений до реєстру пам'яток місцевого значення, на даний час не функціонує і, не зважаючи на свій зруйнований стан та занедбаний вигляд (рис. 3), завжди притягує людей, особливо туристів, очевидно в силу своєї антропологічної важливості як об'єкт сакральної архітектури минулого. Значна наукова, архітектурна та культурна цінність цієї пам'ятки може бути відновлена в ході реконструкції та відбудови.

Список ілюстрацій:

1. Фото кін. XIX – поч. XX ст.
2. Графічна реконструкція першого етапу будівництва синагоги в Острозі. 1620-1630 pp., Кравцов С. (2002 р.) [13]
3. Фото синагоги, П.Ричков – 2008р. [9]
4. Фото синагоги, авт. – 2014р.
5. Головний західний фасад. Опрацювання автора.

Список використаних джерел:

1. Архітектурна спадщина Волині. Збірник наукових праць. Випуск 2./За ред. П. А. Ричкова. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – С. 5-28.
2. Острозька академія XVI-XVII ст. Енциклопедичне видання. – Острог, 1997. – С.148-149.
3. Бенедюк П. Графічна реконструкція синагоги в м. Острог та концепція першочергових анти-аварійних реставраційних робіт. Науковий збірник «Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині», вип.3. – Острог, 2011. - С. 181-193
4. "Графічна реконструкція синагоги в м.Острог та концепція першочергових анти-аварійних реставраційних робіт // <http://volynski-starozitnosti.net> Вісник інституту "Укрзахідпроектреставрація". - 4.9. - Синагоги України. - Львів, 1998. - С.111-114.
5. Електронна Єврейська Енциклопедія // www.eleven.co.il
6. Кравцов С. Синагоги Західної України // Вісник інституту "Укрзахідпроектреставрація". - 4.2. - Львів, 1994.
7. Манько М., Шпізель Р. Пам'ятки єврейської історії та культури в зібранні державного історико-культурного заповідника Острога // Матеріали ІХ міжнародної конференції "Доля єврейської духовності та матеріальної спадщини в ХХ ст.", 2001.
8. Матеріали паспортизації пам'яток архітектури місцевого значення в Рівненській області. Роботи виконувались під керівництвом зав. кафедри архітектури НУВГП, проф. П. А. Ричкова. Роботи виконувались на замовлення управління з питань будівництва та архітектури Рівненської облдержадміністрації протягом 2006-2008 років.
9. Benediuk P. "Synagoga w m.Ostrog, Ukraina. Projekt pierwszoplanowych antyawaryjnych prac konserwatorskich. Graficzna rekonstrukcja pierwotnego wygladu synagogi kon. XVI w. Koncepcja prac remontowych" // Kompleksowe Badanie, pod kier. M.Beusza, Politechnika Lubelska. - Lublin, 2009. - 90 s.
10. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga – Warszawa, 1913.– S.118
11. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wofyniu. – Luck, 1929. – S.270-271.
12. Kravtsov S., Levin S. and others. Greater synagogue in Ostrog, Ukraine // Computer presentation and documentatio of the greater synagogue in Ostrog, Ukraine. - Center of Jewish Art, 2002.